

PUSZTAI BERTALAN

**A HELYI KULTÚRA SZEREPE
EURÓPAI PERIFÉRIKUS LOKALITÁSOK
ÖNKÉPÉNEK KONSTRUKCIÓJÁBAN**

MTA DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

SZEGED, 2021

I. A KITŰZÖTT KUTATÁSI FELADAT RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

*„Megmarad-e az antropológia és a lokalitás egymást megalkotó viszonya
drámai módon delokalizálódott világunkban?”
(Arjun Appadurai)*

A néprajzi-antropológiai szemlélet mindig is érzékeny volt a kultúra lokális-regionális kötődésére. A hazai kutatás nemcsak a kultúra táji tagolódását vizsgálta részletesen, de a kulturális sajátosságok elterjedését kartográfiai módszerekkel is leírta. A 20. század utolsó harmadától az európai etnológia egyik jelentős kutatási iránya lett annak bemutatása, hogy milyen szerepe volt a regionális kulturális sajátosságok feltárásának és leírásának a modern nemzetállam létrejöttében. Ehhez kapcsolódóan a hazai néprajzi kutatás részletesen vizsgálta, hogy milyen szerepet játszott a nemzeti kultúra létrejöttében a parasztság kultúrája, illetve hogyan formálódott és telítődött jelentéssel a szakralizált nemzeti tér.

Az így létrejött, jelentéssel telített, részletesen kidolgozott térstruktúrát egy másik, térhez kötött, kulturális alapú élményfogyasztási rendszer, a turizmus szinte azonnal használni kezdte. A turizmus hazai és nemzetközi elemzésében eleinte gazdaságtudományi és gazdaságföldrajzi megközelítések domináltak. Az 1970-es évektől a hazai néprajzi kutatás egyre markánsabban kezdte elemezni elsősorban a népi kultúra látványosságként történő használatát a turizmusban. Jelen értekezés célja, hogy rámutasson a néprajzi-antropológiai megközelítés egyediségére és megkerülhetetlenségére a lokális kultúra kortárs használata kapcsán felmerülő kérdések megválaszolásában. A falusi turizmus-

sal, illetve a hungarikumokkal kapcsolatos vizsgálatokhoz hasonlóan a néprajz-antropológiának elemezni kell azon folyamatokat, amelyek esetében egy helyhez vagy régióhoz kötődő vagy kötni szándékozott kulturális örökségre más értelmező vagy gazdasági rendszerek épülnek. Mivel a turizmus minden formája inherensen rendelkezik kulturális és társadalmi dimenzióval, a néprajzi-antropológiai elemzés eredményeit meg kell jelenítenünk.

Fenti célkitűzésemet a rurális fesztiválok több országban végzett etnográfiai vizsgálatán keresztül kívántam értekezésemben megvalósítani. Megfigyeléseim szerint az 1989–90-es közép- és kelet-európai rendszerváltás nyomán széles körben felértékelődött a helyi kultúra szerepe. Az elmúlt évtizedekben számos település nézett szembe azzal, hogy a helyi életfeltételek javítására helyben nem voltak, vagy a gazdasági szerkezetváltás miatt nem maradtak forrásai, és ez kedvezőtlen társadalmi folyamatokat indított el. Ezen átalakulás nyomán számos helyen terelődött a figyelem a turizmus olyan formáira, amelyek létrehozása és működtetése nem kívánt jelentős befektetést. A helyi kulturális sajátosságokra alapozó, szinte minden esetben egy szervezett rendezvényben is megnyilvánuló turizmus lett ezen erőforrás-hiányos településeken a fejlesztés elterjedt típusa.

Az 1990-es évek vége óta vizsgálok etnográfiai eszközökkel ilyen eseményeket Magyarországon. Terepkutatásaimat a 2000-es évek végétől Finnországra és Skóciára kiterjesztve világossá vált, hogy a turizmus- és településfejlesztés ezen formája nem kizárólag a poszt szocialista régió sajátja. Összehasonlító kutatásaimban több periférikus európai lokalitásban tártam fel, hogy a külső erőforrásnak látott turisták vonzása mellett hogyan segíthetik e szervezett események a települési identitás megerősítését, válhatnak a kultúrára alapozott helyi fejlesztések kiindulópontjává, építhetik a települési imázst, sőt gazdagíthatnak akár nemzeti szinten is fontos lokalitásokat új jelentéstartalommal. E

legtöbbször fesztiválnak nevezett tervezett események (*planned events*) gyakran valamilyen helyi, vélt vagy valós kulturális sajátosságra alapoznak, néha szinte tovább élő szokásként jelennek meg.

Kutatásaim elméleti keretét a hazai néprajzi kutatásoknak a nemzeti és a paraszti kultúra kapcsolatáról, a megalkotott hagyományokról, a nemzeti tér konstrukciójáról, a helyi ünnepekről és helyi identitásról, illetve a népi kultúra turisztikai hasznosításáról szóló eredményei adták. A nemzetközi turizmusantropológiai szakirodalom, a kritikai turizmuskutatás vonatkozó része mellett elemzéseimhez segítségül hívtam a tervezett események vizsgálatával foglalkozó *event studies*-t. A rurális fesztiválok kapcsán kiemelkedően fontosnak éreztem annak a helyi kulturális 'nyersanyagnak' a megismerését, amelyből ezek az event studies által „fémjelző és ikonikus” eseménynek nevezett rendezvények merítenek. Céлом volt ezen „tematikus nyilvános ünnepek” társadalmi, kulturális és gazdasági céljainak a feltárása, a helyi lakosság részvételének és reakciójának leírása. Kiemelkedően fontosnak éreztem az ezek által okozott társadalmi és kulturális változások megragadását, illetve a helyi identításra és települési önképre gyakorolt hatás rögzítését.

Jelen értekezés a hazai falusi és kisvárosi közösségi fesztiválokat a helyről alkotott jelentések feletti lokális küzdelem komplex tereként vizsgálja. Célja, hogy rámutasson, hogyan tudják a helyi kultúra elemeit erőforrás-hiányos közösségek az adott lokalitás versenyképességének fokozása érdekében fellelni és használni. Mivel ezek gyakran elfeledett vagy esetenként különösebb helyi kötődéssel nem bíró kulturális elemek, a helyi kreativitást, mitizációt és ritualizációt tetten érve tulajdonképpen egyfajta lokalitástermelésről beszélhetünk a vizsgált esetekben.

II. AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLATOK LEÍRÁSA

Falusi és kisvárosi fesztiválokon az 1990-es évek vége óta végzek résztvevő megfigyelést és készíték kvalitatív interjúkat Magyarországon és más európai országokban. 2001-ben nyílt először lehetőségem kiterjedtebb terepkutatást végezni a témában. A szegedi SzemEthnoSz sorozat keretében Pusztamérgesen horvát és finn kollegáim és cseh, szlovák, lengyel, szlovén, finn és magyar egyetemi hallgatók részvételével tartott terepkutatást szerveztem és vezettem. Kutatócsoportom terepi eredményeit az adott lokalitás történeti és néprajzi szakirodalmának vizsgálatával kiegészítve 2003-ban egy magyar–angol kétnyelvű kötetben adtuk közre.

2003-ban egy lényegesen nagyobb esemény, a bajai Halászlé-főző Népünnepély vizsgálatára szerveztem horvát és skót kollegáim, illetve lengyel, finn és magyar egyetemi hallgatók részvételével kutatócsoportot. A fesztivál előtt, alatt és után zajló többszöri etnográfiai terepmunkánk eredményeit történeti és néprajzi szakirodalmi kutatással és néprajzi-antropológiai elméleti vizsgálatokkal kiegészítve 2007-ben Neill Martin skót kollégám és hallgatóim közreműködésével egy magyar–angol kétnyelvű kötetben foglaltunk össze.

A kiterjedt terepkutatások során terelődött a figyelmem a jelenségek megértéséhez nélkülözhetetlen elméleti kérdésekre. Világossá vált, hogy a vizsgált jelenségek markáns helyértelmező folyamatok megnyilvánulásai, ezért a legtágabb elméleti kontextusként a modernitáskori táj- és helyértelmezés változásait és konstrukciós folyamatait tekintettem át. Ezek a vizsgálatok az egyes lokalitások létrejötte mögött meghúzódó jelentésalkotó folyamatok részletes feltárását indokolták. Ennek elméleti keretétől a turizmus antropológiai vizsgálatának egy kiemelkedő hatású területe, a turizmusszemiotika kínálkozott. A jelentésalkotás

mechanizmusainak vizsgálata terelte a figyelmet a fesztiválok és a kulturális alapú lokalitástermelés egyik legtöbbet használt és a néprajzi kutatásokban is központi jelentőségű fogalomra, az autentikusságra. Az autentikussággal kapcsolatos kritikai gondolkodás változásai nyújthatnak fogódzót annak megértéséhez, milyen popularizálódott kultúra-fogalom szolgál táptalajul e fesztiváloknak, az ezeket létrehozó helyi, laikus, illetve külső, szakértő diszkurzusoknak.

A magyar (és általában a posztoszocialista régió) új keletű megalkotott hagyományai a rendszerváltás után alakultak ki és a gazdasági átalakulásra reagáló településfejlesztési szerepük világosan kimutatható. Valamely helyi vagy annak vélt kulturális elem rituális megünneplése viszont messze nem csak régiókra jellemző. A rendszerváltáshoz köthető okokon túlmutató mozgatórugók feltárásához az egypártrendszerrel nem érintett európai párhuzamokat tanulmányoztam. Felismerve, hogy milyen településfejlesztési előnyöket hoz egy erőforrás-hiányos lokalitás számára egy viszonylag olcsón és gyorsan létrehozható fesztivál, az európai periferián kerestem hasonlóságokat. Más témára fókuszáló finnországi doktori tanulmányaim után 2008-ban kifejezetten a fesztiválok etnográfiai kutatása miatt tértem vissza Finnországba. Skóciában számos rövidebb szakmai út után 2014-ben több hónapos tanulmányúton voltam a fesztiválok kérdéskörét vizsgálva. Mindkét országban számos terepmunkahelyszínen végeztem résztvevő megfigyelést. A vizsgált események résztvevőivel és szervezőivel az események közben és később visszatérve interjúztam. Elméleti és az adott lokalitások kulturális örökségével kapcsolatos történeti és néprajzi szakirodalmi kutatást folytattam. Az adott kérdéskörrel foglalkozó néprajzi-antropológiai kutatói körrel tudtam a terepkutatás és a feldolgozás során is rendszeresen konzultálni. Skóciában lehetőségem volt megvizs-

gálni, milyen új jelentéseket adnak napjaink szervezett eseményei a nemzeti múlt kiemelkedő emlékhelyéhez, Bannockburnhoz. Magyarországi párhuzamként Ópusztaszer jelentésváltozásait és a kortárs rendezvények szerepét kutattam.

A két hosszabb külföldi terepmunkát egészítette ki a freiburgi Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa munkatársaival és a freiburgi Albert Ludwig Egyetem hallgatóival közös kutatási projekt 2015-től. A hagyományok kortárs használatával foglalkozó vizsgálat része volt a kutatócsoport 2016-os magyarországi terepmunkája. Az együttműködés eredményeit 2018-ban freiburgi kollégáimmal közösen szerkesztett német nyelvű tanulmánykötetben foglaltuk össze. A 2020-ban Neill Martin edinburgh-i kollégámmal indított projektünkben a turizmus és a helyi kultúra kapcsolatát vizsgáljuk az Európai Unió periferiáján.

III. AZ ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK TÉTELES ÖSSZEFOGLALÁSA

i. 'Helyi' és 'idegen' kulturális elemek szerepe az imázsalkotásban

A jelen értekezésben bemutatott jelenségek, azaz a helyi kultúra részének tartott bizonyos kulturális elemek *örökségesítő* vagy *fesztivalizációs* eljárásokon keresztüli felemelése rendkívül elterjedt Európában. Megfigyeléseim szerint ezek döntően turizmusfejlesztési vagy imázsépítési akciók, amelyek végső célja az adott hely, lokalitás gazdasági sikerességének elősegítése csekély erőforrások használatával.

Miközben céljait, szerveződését, diskurzusát és médiareprezentációját tekintve hasonló folyamatokat érhetünk tetten szerte Európában, az ezek középpontjában álló helyi kulturális elem helye, szerepe, eredete és kötődése rendkívül eltérő lehet. Vizsgálataim szerint négy átfogó kategóriába sorolhatjuk ezeket: 1) a helyhez közismerten kapcsolódó nyersanyag, gazdasági tevékenység vagy helyi kulturális örökség; 2) eltűnt vagy eltűnő helyi kulturális elem; 3) autentikusnak feltüntetett vagy kitalált voltát nem tagadó megalkotott hagyomány; 4) nyilvánvaló helyzetkomikumra, groteszk részletre, véletlen formai egybeesésre alapozó jelenség.

1) A középpontba állított kulturális elemek kötődhetnek nagyon nyilvánvalóan és világosan, már-már sztereotipikusan az adott helyhez. Ilyenek a helyi termesztési hagyománnyal bíró termények vagy állattenyésztési tradíciók. Előfordulhat, hogy ezekre már korábban ipar is épült, amely esetben az adott hellyel kapcsolatban már korábban is professzionális (például élelmiszeripari) imázsépítő tevékenység folyhatott. Ide sorolhatjuk a kiemelkedően jelentős szellemi vagy épített örökséget, amely markánsan, hosszú idő óta összekapcsolódik az adott lokalitással. Az

e kategóriába sorolt jelenségek kapcsán a korábbi néprajzi kutatások az autentikus megvalósítás egyfajta zsinórmértékévé válhatnak.

2) Kutatásaim tanulsága szerint bizonyos esetekben a helyi kultúra valamely mára visszaszorult, esetleg teljesen elfeledett, a használatból kikopott részlete is szolgálhat a fesztivalizáció magjaként. Ez gyakran a paraszti kultúra valamely elfeledett vagy elmúlóban lévő eleme (például valamilyen paraszti kalendáris szokás) vagy éppen az épített kulturális örökség valamely eddig nem értékelt részlete. Ilyen esetekben valamilyen helyi forrásfeltáró, a kulturális örökséggel kapcsolatos, többé-kevésbé professzionális előkészítő tevékenység hitelesíti a jelenséget, és az a helyből sugárzó sajátosságként kerül bemutatásra. Paraszti szokások esetében természetesen már nem a paraszti szokás tovább éléséről, a helyi szokásrend egy integráns részéről van szó, hanem egy formájában pontos másolatról, amelynek lokális funkciója immár egészen más, és résztvevői is eltérnek. A korábbi szokásrend elfeledése miatt ezekben az esetekben gyakran a helyi közvéleményt is fel kell még világosítani a kulturális elem és a hely viszonyáról. E felvilágosító szövegek professzionális textusok, általában korábbi néprajzi kutatások olyan leegyszerűsítései, amelyek a lokális kötődést igyekeznek igazolni, esetenként komoly mitizáló szövegréteggel kiegészítve. Olykor csoportos civil aktivitás éleszti újjá vagy tartja életben e jelenségeket.

3) Vizsgálataim szerint a kulturális elemek eredetét tekintve a helyi kötődéssel egyáltalán vagy különösképpen nem bíró jelenség lehorgonyozása, az adott helyhez kapcsolása szintén előforduló eljárás. Ezekben az esetekben a lokalitások kulturális brókeerei igyekeznek bizonyítani, hogy az adott kulturális elem helyben tulajdonképpen jellemző. Ilyenkor a kulturális elem lokális kisajátítását igazoló diskurzusban a mitikus elemek gyakran kerülnek

túlsúlyba, hiszen a tudományosnak tűnő érvelés (és annak szakértője) nem talál meggyőző alapot álláspontjához. Korábbi etnográfiai kutatások a helyi kultúráról, helyi gazdálkodás természeti és társadalmi sajátosságairól ekkor nem kerülnek elő, sőt általában gondosan elkerülik azokat a helyi szervezők. Különösebb helyi jellegzetességet nem mutató, máshol is elterjedt zöldség- vagy gyümölcsstermesztési, illetve állattenyésztési tradíciók vagy éppen általánosan elterjedt ételek kisajátítása és monopolizálása jellemző példája az ilyen, minden helyi kulturális alapot nélkülöző akcióknak.

4) Terepmunkáim nyomán külön csoportba sorolom azon eseteket, ahol a fesztivalizációs tevékenység valami egyértelműen komikumra, véletlen egybeesésre, esetleg teljesen hétköznapi eljárás vagy sajátosság tréfás bemutatására épül. Ezen humoros versenyek esetében nyilvánvalóan senki nem kísérli meg igazolni az adott kulturális elem helyi kötődését. Sokkal inkább a minden emberben megbúvó játékoságra, a kuriozitások iránti érdeklődésre számítanak az események szervezői.

ii) Kultúra és turizmus viszonya a helyi imázsépítő folyamatokban

Vizsgálataim tanulsága szerint a helyi kultúra és a turizmus viszonyáról megfogalmazott vélemények két polaritás, a kulturális involúció és a kulturális erózió köré rendezhetőek.

1) A kulturális változás természetes folyamataihoz képest az involúció azt a folyamatot írja le, amikor korábbi, már eltűnőben lévő kulturális elemeket egy közösség tagjai tudatosan újra használatba vesznek. Bizonyos kritika mellett az irodalom nagy részében az involúciót pozitív értelemben, mint egy elfeledett, elhagyott kultúra tudatos felélesztését értelmezik. A turizmuskutatók azon része, amely a helyi kultúra eltűnt vagy eltűnőben lévő tartalmainak a turizmus hatására történő helyi újraélesztéséről

vagy fenntartásáról szól, ezen involúciós megközelítéshez sorolható. Megfigyeléseim szerint a turizmuskutató gazdaság- és földrajztudományi főszodrának jelentős része idesorolható. Ezen érvelésekben a turizmus, miközben a helyi társadalmat és gazdaságot modernizálja, a kultúra bizonyos formáinak fennmaradását is elősegíti. A megközelítés hívei kifejezetten hangsúlyozzák, hogy a helyi kulturális elem konzerválása a helyi társadalomból indul ki és nem egy külső 'fejlesztő' erőteljes beavatkozását jelenti. Az így történő kultúra-újjáélesztés, az erre alapuló 'kulturális turizmus' ezen értékelések szerint nemcsak a lokális értékek iránti lokális érdeklődést hozza el, de egyfajta helyi büszkeség és identitás alapja is lehet.

2) A korai kritikai és antropológiai turizmuskutató a helyi kultúra bizonyos változásai mögött a turizmus hatásaitól szenvedőnek elképzelt, annak ellenállni igyekvő helyi kultúra küzdelmét látja a rajta éppen felülkerekedő turizmussal szemben. E diskurzusokban a helyi kultúrával szemben a turizmus úgy jelenik meg, mint amely az általa okozott kulturális változások miatt valami alapvetően rossz dolog. A turizmus egy szép és tiszta világba robban be, amely a turistahordák miatt beszennyeződik és elüzletiesedik. E diskurzusokban egy ellentétes skála két végére helyezik a turizmust és a kultúrát: ahol a turizmus nő, ott a kultúra visszaszorul. E megközelítés a természet és kultúra korábban felállított ellentétét másolja: ahogy a civilizáció terjed, a természet visszaszorul, nő a korrupció, és az ember bukása elkerülhetetlenül elkövetkezik. E megközelítés a helyi kultúra újjáéledésének látszó jelenségeket valójában a turisták fejében létező, a helyi kultúráról alkotott téves elképzeléshez történő helyi alkalmazkodásnak látja. Az érvelés szerint mindezek nyomán könnyen megérthető, miért fogyasztják nemcsak a turisták, de a helyiek is szívesen a turizmus kontextusában ezen lokalitásokban megjelenő identi-

tásportékákat. Ezek a látszatra az identitáshoz kapcsolódó termékek és performanszok nemcsak a helyi kultúra ígézetét adják a turistáknak, de identitáspótlékot is az elveszett kultúra helyett a helybelieknek.

Kutatásaim tanulsága az, hogy a lokalitások részletes elemzésére támaszkodó etnográfiai kutatással a néprajz-antropológia képes a helyi közösség szempontjait figyelembe vevő, a fenti két pozíciót ismerő és használó értékelést alkotni és javaslatokat tenni. A kulturális elem valóságos eredetétől függetlenül szinte minden esetben készülnek nagyobb nyilvánosságnak szánt magyarázatok arról, miért az adott kulturális elem kerül egy-egy esemény középpontjába. Nem meglepő módon ezen magyarázatok között a leggyakoribb az, amely (függetlenül annak valós kötődésétől) az adott kulturális elem természetes helyi beágyazottságát, egyfajta eleve jelenvalóságát hangsúlyozza. Az alaposabb, kidolgozottabb magyarázatok gyakran a helyi kultúra megőrzéséről, védelméről is szólnak. E diskurzusokban a helyi kultúra tulajdonképpen egy törékeny jelenség, amelyet a leggyakrabban a globalizációval megjelölt, erős, erőszakos, gyorsan terjedő másik, a lokalitáson kívüli kultúra fenyeget. Etnográfiai eszközökkel megismerve a kutatott jelenségeket világos, hogy e lokális fesztiválizációs és örökségesítési folyamatok végső célja jelentős részben külső erőforrások, például turisták településre vonzása. Felszíni diskurzusok és valós mozgatórugók sajátos összjátéka az, hogy a lokális kultúrát fenyegető, globálisként megjelölt folyamatokat legnyilvánvalóbban épp a turista, a turizmus jeleníti meg e gyakran periférikus és legtöbbször erőforrás nélküli lokalitásokban.

iii) Kultúra és turizmus viszonya a tudományos diskurzuson kívül

Megfigyeléseim szerint a kulturális involúció és a kulturális erózió fogalmai köré nem csak a helyi kultúra és a turizmus viszonyáról

értekező turizmuskutatások rendezhetőek. Terepkutatásaim elemzése nyomán egyértelmű, hogy a helyi fesztiválok érintettjeinek és érdekeltjeinek a megnyilvánulásai szintén csoportosíthatóak és értelmezhetőek ezen elméleti kategóriák által. A fenti elméleti modellek kapcsán bizonyos, más regiszterben megszólaló diskurzusok érdekes összhangzatát figyeltem meg.

1) A turizmusmarketing és turizmusmenedzsment egésze egyáltalán nem észleli és nem is problematizálja a helyi kultúra és a turizmus egymásra hatása kapcsán felmerülő kritikus megfigyeléseket. A turizmusmarketing, ha esetleg mégis reflektál a kultúra változásának jelenségére, természetesen az involúciós nézetet képviseli. A turisztikai marketing épp az involúciós nézet által vallott helyzetet ígéri meg nekünk: sajátos, egyszeri, máshol nem látható kultúrát, ételeket, szokásokat, amelyeket a turizmus konzervál. Kutatásaim szerint azonban nemcsak a turizmusipar érdekeltjei állhatnak az involúciós nézetek oldalán. Az empirikus vizsgálatok tanulsága az, hogy a desztinációk helyi kedvezményezettjei, esetünkben például a helyi fesztiválok és örökségésítési mozgalmak ötletgazdái, szervezői és szolgáltatói is szinte kizárólag az involúciós nézet szerint értelmezik rendezvényeiket: a turizmus megmenti a helyi hagyományokat, a feledés homályába forduló emlékeket emel vissza az aktív használatba. Ráadásul erősíti a helyi identitást. Éppen ezen csoportok tevékenysége nyomán azonosíthattam a helyi fesztiválokban a felemelt lokális kulturális elem autentikus eredetét és kivitelezését körülvevő komoly mítosz- és diskurzusgyártást, amelyek mind-mind a túlélő helyi kultúrelemről szólnak.

2) Terepkutatásaim szerint a kulturális eróziós nézetnek idővel felkészült helyi támogatói jelenhetnek meg. A kulturális ismeretekkel bíró helyi-regionális „autentikusságprofesszionalista” elit, mivel szerepet kap a fejlesztések kulturális alapjainak azonosításában, eleinte szinte mindig az involúciós nézetet támogatja.

Az empirikus kutatásokban azonban azt is azonosítottam, hogy a helyi fejlesztéseket irányító elit, például a helyi fesztiválok ötletgazdái és szervezői egyáltalán nem érdeklődnek egy-egy kulturális elem története iránt. Világosan megragadható, hogy a helyi kultúra autentikusként felemelt részletei csak a látványosság egyik összetevőjeként érdekesek számukra. Ezért az eredetiként kanonizált kulturális elemmel való könnyelmű 'gazdálkodás', visszaélés, esetleg nem méltó környezetben való szerepeltetés a helyi autentikusságprofesszionistákat nagyon könnyen teheti az eróziós modell prófétáivá. A turizmus mint jelentős, de kívülről jövő hatás, politikai okokból is, a gyarmatosítástól nem érintett régiókban is egyfajta 'posztkoloniális gyarmatosítóként' könnyen az eróziós modell szerint értékelődhet. Mindezek mellett a politikai megközelítésű érvelésekkel összekapcsolódva, de attól függetlenül is tetten érhető egy intellektuális alapú eróziós érvelés, amely tulajdonképpen a változás ügynökeként azonosítja a turizmust és így a modernizáció negatív értelmezésének eklatáns példáját látja benne. A turizmus ilyen értelmezése, ez a veszteség-narratíva elképesztő erővel ragadta és ragadja meg a nyugati ember képzeletét, ideológiai és diszciplináris határokat átlépve hódít: a posztmodern kritikusaitól, a menedéknarratíva által megérintett értelmiségiektől természetvédőig, feministákig és helyi civil szervezetekig ível.

Kutatásom tanulsága, hogy a különböző ideológiai alapállásból születő kritikák mögött egy rendkívül statikus kultúrákép bújik meg: e megközelítésekben a helyi kultúra mindig valami állandó, amelynek vagy a megmentése sikerül éppen a turizmus által vagy az elmúlását okozza éppen a turizmus. Ezen a ponton egy, a turizmus jelenségén messze túlmutató érvelés bontakozik ki, amely az egy adott hely egyedi és autentikus jellemzőjeként felmutatott kultúrát, kulturális elemet statikusként, ősiként és

örökként írja le. Mindez sajátos paradoxon, hiszen kutatott lokalitásainkban épp a változásra reagáló kultúra-újradefiniálás, -újrafelhasználás érvel a kultúra állandósága mellett. Az a felületesség, ahogyan a turizmusmarketing és a turizmusmenedzsment használja az autentikusság fogalmát, minősít bizonyos kulturális jelenségeket eredetinek, pontosan azt segít feltárni, hogy a kultúra autentikusságáról tulajdonképpen csak relatív fogalomként, egy viszonyértéként beszélhetünk. A valóság állandó változásában, annak egy korábbi állapotához való viszonyunkat írja le az autentikus fogalma. Ez alapján minősítünk valamit autentikusnak vagy éppen hamisnak, másolatnak, csinálnak. A kultúra állandóan megalkotott és emiatt értelemszerűen állandóan változó jelenségeként nem rendelkezik statikus eredeti állapottal. Minden, az autentikus kultúráról – és az általam kutatott események szervezői által emlegetett autentikus emberekről, szokásokról, táncokról, zenéről, néha tájról, sőt bizonyos diskurzusokban még autentikus állatokról is – szóló állítás a beszélő adott kulturális környezete és önmaga viszonyára világít rá. Az ilyen nosztalgikus, kritikus vagy éppen kiábrándult pozíciók feltárásában kiemelkedő szerepe lehet az etnográfiai megalapozottságú helyi vizsgálatoknak. A néprajzi-antropológiai kutatások hatékonyan tudják azonosítani mindazon diskurzusokat és eljárásokat, amelyek a kultúra egy korábbi állapotára hivatkozva valamilyen gazdasági vagy identitásterméket alkotnak.

Vizsgálataim szerint mindez bizonyos diskurzusokban egy meglehetősen paradox és általában nem reflektált helyzetet hoz létre. A turizmuskritikában az autentikusság mindig úgy jelenik meg, hogy a turizmus miközben fokozza az autentikus iránti vágyat, egyúttal az autentikus rossz másolatainak, a hamisnak a terjedését is elhozza. Azonban kutatásaim alapján egyetérték Fejőssel, miszerint az autentikusnak nincs értelme az inautentikus nél-

kül, hiszen csak abban, annak visszfényében válik láthatóvá. Ráadásul mindez összekapcsolódik egy újabb, igaz, messze nem ennyire általánosítható ellentmondással. A turizmus gyakran éppen azt az eredetinek tartott helyi kultúrát degradálja, amit éppen a turizmus tett egyáltalán értékke. Nem egy esetben a turisztikai érdeklődés hívta fel a figyelmet a helyi kultúra bizonyos elemeire, amelyet a turisztikai rendszer működése később óhatatlanul megváltoztat.

iv) A lokalitások sorsa a helyi imázstermelő akciókban

Terepvizsgálataim elemzése nyomán nyilvánvaló, hogy a helyi kultúra változásáról szóló involúciós vagy eróziós diskurzus végső soron magáról a lokalitásról is szól. Mi történik a lokalitásokkal a globalizáció korában? Van-e még esélye a lokalitásoknak egyfajta szigetként felmutatni a kultúrájukat, vagy ezt a különállást, kulturális egyediséget a globalizáció, esetleg már korábban a modernitás megszüntette? Arjun Appadurai már 1995-ben azt írja, hogy a lokalitásokat, e törekeny, védelemre szoruló entitásokat kihívások érik. Még az internet hajnalán, de már a globális média és mobilitás korában megjelent esszéjében úgy vélte, hogy a lokalitás ontológiai fogódzói szűnnek meg a világméretű kulturális áramlásban. Írásában hosszasan kifejti azokat az eljárásokat, amelyekkel a nem-komplex társadalmak létrehozták a lokalitást mint kapcsolatokat és kontextusokat maguk körül. Majd felteszi a kérdést, hogy mit jelenthet a lokalitás rendkívüli sebességgel delokalizálódó kulturális praxisaink közepette. Miközben Appadurai nem foglalkozik a komplex társadalmakkal részletesen, utalásaiból világos, hogy véleménye szerint a komplex társadalmakban nem a globalizáció hatott először a lokalitásokra.

Többek között a hazai néprajzi kutatás eredményei alapján is ismerjük, hogy Európában a modernitás óta a nemzetállam logikájában, narratívája szerint kapnak jelentést a lokalitások, illeszkednek be a helyi ('kis') narratívák a nemzeti ('nagy') történelembe, foglalják el egyes helyek helyüket a szakrális nemzeti térben. Kutatásaim nyomán azt láthatjuk, hogyan épít a helyhez vagy régióhoz korábban kötött kulturális örökségre egy-egy lokalitás a késő modernitásban. Éppen a kulturális örökségből szelektíven válogató vagy azzal hezitálás nélkül szakító, és egy új, korábban a helyhez nem kötődő kulturális elemet felemelő példák mutatják, hogy immár nem a nemzetállami logika a meghatározó, nem a 19. század végének regionális kultúrateremtése hajtja e folyamatokat. Európai összehasonlító kutatásaim is azt támasztják alá, hogy nem a modernitás nemzetállami eszméjétől mozgatott, nemzeti tudományok által segített, kívülről indukált helytermelése ismétlődik meg napjainkban.

Vizsgálataim szerint új belső és külső mozgatórugók, logikák és eljárások jellemzik napjaink lokalitástermelő eljárásait. Egyrészt, eltérően a klasszikus modernitás nemzetállami tértermelésétől, napjainkban a lokalitások öntudatra ébredése nyomán belülről fogalmazódnak meg elképzelések a térrel kapcsolatban. E közösségen belülről jövő cselekedetek nem pusztán belakják a teret, de a nemzetállami logikát formájában másolva, arra ráfűződvé kis léptékű ideológiákat gyártanak, helyi mítoszokat kreálnak a konkrét térről megfogalmazott gondolataik alátámasztására. A lokalitások e cselekedetekben természetesen nem tudják kikerülni a modernitásban létrehozott nemzeti tér által rájuk rótt sorsot. Mivel periférikus a helyzetük és marginális a szerepük, nem állíthatják, hogy valójában a nemzet nagy, de eddig fel- vagy el nem ismert történéseinek adtak helyet. Megfigyeléseim szerint periférikus helyzetüket kompenzálандó azonban kreatívan

élnék azzal a nyelvtannal, amit az európai társadalmak a modernitásból jól ismernek történelemről, irodalomról, kultúráról és ezek szerepéről a földrajzilag körülhatárolható közösségek összetartásában. Nem véletlen, hogy a 'nagy narratíva' mintájára és nyelvtanában megfogalmazott 'kis narratíváik' sikeresek és hatnak: a késő modern városlakó az otthonosság, kötődés elfeledett élményét sejtve szívesen látogat ilyen helyekre és rendezvényekre, és fogyasztja az itt felkínált anyagi, szellemi vagy identitásportékákat. Ez a végső soron belülről induló tevékenység nyelvtanában markánsan a helyi kultúra értékeihez visszanyúló, hagyományőrző mozgalomnak láttatja magát. Szervezői igyekeznek megkeresni és hangsúlyozni lokális kötődésüket.

Kutatásaim szerint a fenti törekvésekben sikereket már elért lokalitások igyekeznek szélesebb körben is terjeszteni a helyről alkotott sajátos víziójukat és ezért egyre kifinomultabb, kidolgozottabb önreprezentációkat gyártanak. Valójában mindez annak a bizonyítéka, hogy ezeknek a belülről induló, de egy közösségi hétvégi falunapnál messzebbre tekintő kezdeményezéseknek a végső célja legtöbbször a települési imázsépítés. Egy sikeres, az adott lokalitáson kívülről is látható helyi eseményt létrehozni valójában a lokalitás imázsába való befektetés. Ezen imázsépítés végső, áttételes célja egyértelműen valamilyen gazdasági előny megszerzése. A lokalitástermelésbe befektetett helyi szellemi és anyagi javakat minden esetben egy közösség gazdasági fellendülésének reményében költik el. Hazai etnográfiai terepmunkák is számos esetben igazolták, hogy közösségi előnyök mellett a helyi kulturális brókerek és közvetlen környezetük nagyon gyorsan felismerik, hogy személyes gazdasági előnyök is születhetnek ezen cselekedetekből.

Értekezésemben rámutattam, hogy hosszú távú és nagyobb hatású gazdasági előnyöket természetesen egy tartósan vonzó attrakció tud csak biztosítani. A helyi szervezők gyakran nyíltan

kimondják, hogy végső céljuk nemcsak egy sikeres hétvégi fesztivál megszervezése, hanem a lokalitás és az erőforrásként észlelt külvilág komplexebb kapcsolatrendszerének létrehozása. Amennyiben valamilyen markáns, jelentős befektetést igénylő turisztikai fejlesztés (például élményfürdő) nem történik az adott helyen, a helyi szervezőknek sikerre kell vinniük egy, a lokalitás hétköznapijait is termékké emelő kommunikációt. Az élményfogyasztás nemcsak egy hétvégi fesztiválon meg tapasztalható, de tartósan elérhető termékek létrehozásával vagy a táj esztétizálásával állandósítható. Legkiforrottabb formájában e fejlesztések helyi termékek létrehozásáig vezethetnek el. A helyi termékek a lokális materiális javak védjeggyel megerősített, de nemcsak fesztivalizációs eseményekkor, hanem gyakorlatilag állandóan fogyasztható részletei. Hivatalos aktusokkal megerősített formájukban a hely keresett és megtalált esszenciájának csomagolt, elvihető, bármikor meg tapasztalható konzervei. Ezek esetleges sikere a lokalitás további márkázási lehetőségeit kínálja.

Vizsgálataim megerősítették, hogy a kutatott fesztivalizációs jelenségek gyakori mellékterméke valamiféle identitáspótlék. Megfigyeléseim szerint az imázsépítéshez elengedhetetlen ritualizált, jelentőségteljesnek tűnő performatív aktusok, például helyi fesztiválok kezdetét jelző népviseletes felvonulások, nagyon könnyen csábítják azonosulásra a helyieket (és egyúttal elégítik ki a látogatók egzotikum iránti vágyát). Rég fel nem vett népviseletben felvonulni és jelen lenni, az érdeklődők előtt a helyi kulturális bróker által instruáltan („autentikusan”, „parasztosan”) viselkedni, mind esélyt ad a helyieknek egy olyan azonosulásra, amely ezekben a periférikus lokalitásokban reflektáltan talán soha nem volt adott. Ne legyenek illúzióink, a helyi kulturális brókerek szemében azonban e cselekedetek legtöbbször csak a turistának szánt látványosság részeit alkotják. Ennek ellenére a helybeliek számára mindezek, eredetében ugyan vitatható, de az identitás

kontextuális és dinamikus kortárs értelmezésére tekintve mégis reális esélyt kínálnak egy vállalható önmegfogalmazásra.

Kutatásaim szerint ugyanakkor e performatív aktusok, önbe-mutatások kiválóan tárják fel, mit is gondol a helyi szervező elit a lokalitás szélesebb körben is eladható lényegének. Azaz, mi is a helyi kultúra azon verziója, amely a szervezők szerint érdekes lehet a külső látogatónak. Ennek nyomán pedig azt is feltárhatjuk, hogyan is látják e kulturális brókerek napjaink turistáját, város-lakóját. Az értekezésben tárgyalt események ezen részletei tulaj-donképpen a nemzeti kulturális kánonra és geográfiára írt helyi széljegyzetek. Helyi sajátosságok, amelyek nem érik el a 'nagy narratívába' történő beemelődéshez szükséges érdekességet. Számos Kárpát-medencei sváb és szász hagyományőrző ese-mény esetében például ezek nemzeti kisebbségek 'kis történel-meí', amelyek illeszkednek a többség és a távoli anyaország 'nagy történelmeihez'. Az ilyen események lokalitásokat teremtenek szelektíven válogatva a helyi kultúrából; mitikus, de legalábbis felnagyított tényekkel fűződve a nagy narratívára.

Áttekintve a belső mozgatórugókat ki kell emelnünk, hogy a lokalitások önmegfogalmazására rendkívüli erejű és befolyású külső erők is hatnak. Ezek saját rendszerükbe illesztve kívánják a lokalitást értelemmel telíteni. A néprajzi kutatások Európában és Magyarországon is több helyről leírták a helyben kötődést (álta-lában nyaraló ingatlant) szerző, de nem helybeli elit lokalitáster-melő tevékenységét. E beköltözők nem titkoltan más tekintettel néznek az adott közösségre és el vannak szánva annak megvál-toztatására. Maguk is kulturális brókerek, akik viszont választott, általában második otthonukként tekintenek a lokalitásokra. Tet-teik néha különösebb erőfeszítést sem igényelnek, mindössze a helyen messze túlmutató kapcsolatrendszerüket mozgósítják az adott lokalitás fejlesztése érdekében. A helyről alkotott víziójuk

minden esetben szakértői alapokon áll. A helyi kultúrára fokozatosan mélyülő érzelmi kötődéssel, de alapvetően jól formálható nyersanyagként tekintenek, és így igyekeznek a helyet megfogalmazni. Cselekedeteik elfogadottsága nem mindig biztos, hiszen nemcsak a helyiek számára gyakran értelmezhetetlen távlatú vízióval bírnak, de idegenként a helyi közösségben komoly identitásdeficittel is indulnak.

A fesztiválizációs és örökségesítő helyi folyamatokat áttekintve a fentivel rokon, de jól elkülöníthetőek a külső, helyi kötődést nem szerző, professzionális fejlesztők által indukált események. Ezek általában önmagukban nem hoznak létre lokalitásokat, nem függetlenek a helyi politikai-kulturális elit vágyaitól, hanem professzionális segítségként jelennek meg és mozdítanak új szintre már létező eseményeket, emelik be azokat – Christopher Ray találó fogalmával – a kultúragazdaságnak nevezhető késő modern rendszerbe.

Megfigyeléseim szerint jelentős külső hatást gyakorolhat a lokalitástermelésre a nemzetállami kultúra kanonizációjának valamely késői, kortárs formája is. Magyarországon erre jó példa a hungarikumok és a szellemi kulturális örökség listázásával kapcsolatos kiterjedt, állami intézményrendszert életre hívó, tagolt színtereken megnyilvánuló mozgalom. Kérdés, hogy a jól látható gazdasági összefüggések és mozgatórugók közepette sikerül-e a néprajz által remélt szakmaiságot e folyamatokban megőrizni, vagy ahogy Paládi-Kovács a közelmúltban utalt rá, egyfajta „alkalmazott néprajzzal” támogatni a hungarikumok összegyűjtését. Tereptapasztalataim szerint belső cselekvésvágy és külső makrofolyamatok egyszerre segíthetnek így márkává tett lokális kulturális jelenségeket sikerre. E tagolt intézményrendszert létrehozó, késői nemzeti kulturális kánonalkotást kétségkívül esélyként látják a lokalitások, ezért próbálják imázsfejlesztésbe már bevont

helyi eseményüket ebben elismertetni. A dél-magyarországi bajai halászléfőzést egyértelműen az 1996-ban létrehozott, minden évben tízezreket mozgató Halászléfőző Népünnepély felhajtó ereje emelte a Hungarikumok közé 2015-ben, háttérbe szorítva korábbi kisvárosi, multietnikus kalendáris szokásokat és a helyi multikulturális örökség egyéb elemeit.

v) Lokalitások a globalizáció sodrásában

Összehasonlító kutatásaim szerint mindezen, hagymahéjszerűen egymásra rétegződő folyamatokat egy nagyobb kontextus is keretezi. A késő modern globalizáció két jelenségen, a globális médiatérén és a minden korábbinál több embert megmozdító mobilitáson keresztül hat az általunk vizsgált folyamatokra. A globalizálódott médiatér a hely egészen új élményét hozta el az általunk vizsgált lokális esetében is. A kortárs online és elektronikus média minden korábbinál gazdagabban juttathatja el a fentiekben bemutatott jelenségeket a világ minden részére. E helyi imázsépítő, lokális termelő akciók jelentőségét megsokszorozza az, hogy korábbi személyes, esetleg a nyomtatott sajtón keresztül limitált megtapasztalhatóságuk helyébe egy elvileg korlátlan néző- és ezzel vonzáskör lépett. Annak ellenére, hogy természetesen az események legtöbbször csak közvetlen környezetére gyakorol vonzást, alapvető változás az, hogy a szervezők egyfajta médialátványosságként tekintenek ezen eseményekre. Az események alakításában egyre fontosabb szerepet játszik az, hogy milyennek *látszik* az esemény közvetített voltában.

Vizsgálataim szerint ennél talán még jelentősebb az a hatás, ahogyan a helyi szervezők a globális médiatérrel a helyi események alakítására egyfajta forrásként használják. Ebből következik terepkutatásaim azon fontos tanulsága, hogy az igazán sikeres

események valójában nem a lokális kultúra védelmének kiemelkedő példái, sokkal inkább a globalizáció definíciószerű megvalósulásai. Egy ötletes versenyszám, egy új helyi rítus szerkezete, egy helyi termékfejlesztési modell, egy helyi mítoszteremtés diszkurzív fordulatainak átvétele és beillesztése egy helyi imázsteremtő eseménybe jól jelzik azt, hogy a sikeres lokalitástermelések – még ha nagy nyilvánosságnak szánt szövegeikben hirdetik is –, valójában nem globalizációellenes mozgalmak megnyert csatái. Ezek a globalizációt sikeresen kihasználó lokalitások hosszú távú gazdasági és ezzel társadalmi előnyt biztosító győzelmei, sikeres termék- és lokalitásfejlesztések. Talán túlzó MacCannell félelme, hogy a helyiek, a turisták vágyai szerint, egyfajta magukra vett primitivitással kezdenek majd viselkedni e lokalitásokban, de azt mindenképpen mondhatjuk, hogy a globális turizmus számára értelmezhetően performálják majd hosszas, néha instrumentalizált folyamatokon keresztül kiválasztott és sikeressé menedzselte, őket azonosító kulturális elemüket.

IV. A DOKTORI MŰ TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÜLT SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

1. 2003 Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. *Invented Traditions and Village Tourism*. In Pusztai Bertalan (szerk./ed.): *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus / Invented Traditions and Village Tourism: A pusztamérgesi eset. / The Pusztamérge case*. 9 – 21., 111–124. Szeged: JATEPress Kiadó.
2. 2004 Authenticity, Rivalry and Branding. Using Invented Traditions in Tourism. In Cseri Miklós – Fejős Zoltán – Szarvas Zsuzsa (szerk.): *Touristic Construction and Consumption of Culture(s): papers of the 8th Finnish – Hungarian Ethnological Symposium*. 121–135. Szentendre: Hungarian Ethnographical Society – Hungarian Open-Air Museum – Museum of Ethnography.
3. 2005 Találékonyság a túlélésért. In Barna G. – Mód L. – Simon A. (szerk.): *„Szent ez a föld...”: Néprajzi írások az Alföldről*. 208–214. Szeged: SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.
4. 2007 Autentikusság, rivalizálás, "márkázás": Megalkotott hagyományok használata a turizmusban. In Wilhelm Gábor (szerk.): *Hagyomány és eredetiség*. 226–239. Budapest: Néprajzi Múzeum.
5. 2007 "Bajászlé". Identitás, kanonizáció és márkázás a bajai népzenepevényen. – Identity, Canonisation and Branding at the Baja Festival. In Pusztai Bertalan – Neill Martin (szerk.): *Fesztiválok, turizmus és helyi identitás. Halászléfőzés Baján – Feasts, Tourism and Local Identity. Fish Soup Cooking in Baja, Hungary*. 7–25., 83–101. Edinburgh – Szeged: University of Edinburgh – Szegedi Tudományegyetem.
6. 2008 Az egzotikum mint erőforrás. In.: Fejős Z. – Pusztai B. (szerk.): *Az egzotikum*. 113–124. Budapest – Szeged: Néprajzi Múzeum – Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.
7. 2009 Tértudat és tudatturizmus: A tájjal kapcsolatos értelmező folyamatok szerepe a turizmusban. In Michalkó G. – Rátz T. (szerk.):

A tér vonzásában: a turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonzásai. 17–30. Székesfehérvár – Budapest: Kodolányi János Főiskola – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.

8. 2010 A nemzeti és turisztikai táj kapcsolata: Turizmuszemiотikai megfontolások a látványosság és a táj jelentésének konstrukciójáról. *TABULA* 13/1, 3–18.
9. 2011 Paradigmaváltások a kultúrákutatók autentikusság értelmezésében. In Fejő Zoltán (szerk.): *Színre vitt helyek.* 18–32. Budapest: Néprajzi Múzeum.
10. 2011 Frivol turisták szent helyeken: A nemzeti és turisztikai táj integrációs aspektusáról a turizmuszemiотika kontextusában. In Michalkó G. – Rátz T. (szerk.): *A turizmus dimenziói: humánium, ökonómikum, politikum.* 253–266. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola.
11. 2011 Communicating locality: Culture, canon and place promotion in a post-socialist context. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies* 3/2, 211–231.
12. 2012 A turizmus kritikai és kultúratudományi perspektívái. [Bódi Jenővel] In Bódi Jenő – Pusztai Bertalan (szerk.): *Túl a turistatekinteten: A turizmus kritikai és kultúratudományi perspektívái.* 7–19. Budapest – Pécs – Szeged: Gondolat Kiadó.
13. 2013 Authentizität, Inszenierung und das Exotische: Konstruierte Vergangenheit und inszenierte Gegenwart im Kontext zeitgenössischer Feste in Ungarn. *JAHRBUCH FÜR EUROPAISCHE ETHNOLOGIE*, 8, 293–327.
14. 2017 Diaszpóra turizmus, örökségesítés és helyszakralizáció a skót függetlenségi referendum kontextusában. *Néprajzi Látóhatár*, 26/1–4, 165–187.
15. 2018 Das Schicksal der Kultur und des Lokalen in der postmodernen Image-Produktion. In Csilla Schell – Michael Prosser-Schell –

Bertalan Pusztai (szerk.): *Re-Invention of Tradition in Ostmitteleuropa nach 1990 : Neue „gefundene“ und revitalisierte Feste mit Schwerpunkt auf Ungarn.* 21–38. New York – Münster: Waxmann Verlag.

16. 2019 Rural food festivals in the perception of local residents and visitors in the Southern Great Hungarian Plain region. [Tóth Bettinával és Hegedűs Gáborral] In Milica Pavkov Hrvojević (szerk.): *Get ready for iGeneration: Contemporary Trends in Tourism and Hospitality.* 77–85. Novi Sad: University of Novi Sad.
17. 2019 Falusi és kisvárosi fesztiválok: közösségi szokások vagy a helybelieket kiábrándító szervezett események. *KULTURÁLIS SZEMLE*, 6/1, 96–104.
18. 2019 A turisztikai látványszakralizáció megduplázódása: Ópusztaszer esete. [Lipka Vivienettel] *NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR*, 28/3–4, 55–75.
19. 2020 A falusi gasztrofesztiválok iránti kereslet és kínálat vizsgálata dél-alföldi példák alapján. [Tóth Bettinával és Hegedűs Gáborral] *Turizmus Bulletin*, 20/3, 24–33.
20. 2020 A rurális fesztiválszcéna a közösségi fesztiválok és a tervezett események keresztútján. In Dobák – Judit; R., Nagy József (szerk.): *Docendo discimus : A 60 esztendő Kotics József közsöntése.* 323–332. Miskolc: ME BTK Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék.
21. 2020 A történelmi múlt szerepe egy finn turizmus- és lokalitásfejlesztésben. *ETHNOGRAPHIA*, 131:3, 465–485.